

Дорога зі Славутича до Чорнобильської атомної... Електричка минає зарослі травою й деревами повороти на неіснуючі вже села. Повалені електричні стовпи трухнуть уперемішку з мертвими деревами. Навколо – тихі ліс і поле, де нікогісінько не буває місяцями, а може, й роками. Відцвітають квіти, засипають землю сніги. Зранену... Хоча, кажуть, природа у змозі сама себе вилікувати й «помириться» навіть із розбурханим атомом. Хотіла написати – оскаженим. Але... Не сам він себе таким зробив. І про те, хто винен, різні експерименти на атомній, і не тільки це, вже стоси паперу зіпсовано. Але наразі – не зовсім про це...

Нині в зону їздять на екскурсії. Їдемо й ми. Зі студентами технологічного університету. За організовану екскурсію дякуємо Володимирові Миколайовичу Олексієнку, керівникові Чорнобильського культурно-інформаційного центру Чернігівської області.

Відтак побачимо Чорнобильську станцію, мертве місто Прип'ять... Про щось дізнаємося, щось відчуємо, щось зрозуміємо. Можливо, для того, аби стати трохи інакшими, відповідальнішими у своєму нинішньому житті. Й майбутньому. А від того раптом може змінитися й минуле, себто ставлення до нього, а це річ тонка. Філософська? Швидше – космічна. Бо ж спланимо ми в майбутнє завжди по спіралі часу...

У цих чорнобильських краях я вдруге... У далеких 80-х, після 1-го курсу, будзайн студентів-журналістів приїхав сюди майже на 2 місяці будувати ЧАЕС. Щоправда, наша бригада зводила дах на заводі «Юпітер» і ще бозна-які дахи – асфальтуючи їх просто на землі. Жили в наметовому мі-

■ ЗОРЯ ПОЛИН – ДО І ПІСЛЯ

ЧОРНОБИЛЬ – дорога до себе. Чи... на «Марс»?

стежку перед мостом, за яким – Прип'ять. З нами були студенти з інших навчальних закладів. Навіть міжнародники з нашого Шевченківського університету, дітки «неабияких» батьків (говорили, що партійних босів союзних республік). З цього можна було зрозуміти, що район атомної станції вважався безпечним, навіть «екзотичним», бо ж тут підкорили атом...

Що й казати, тоді нинішня Чорнобильська зона була, як рай земний. Прип'ять виглядала красивою і сучасною – мов у пісні Софії Ротару, «мой белый город, ты цветок из камня»... До будинку культури атомників приїздили на гастролі артисти з концертами, театральними виставами. У магазинах було все, що забажаєш – від електротехніки до якісних недорогих продуктів. А скільки книжок ми звідти везли додому – і не снилося такі придбати ні в Києві, ні деінде. Дівчата накупили французької косметики, парфумів. Тоді це було дефіцитом (тепер і слово таке практично не вживається...).

Після роботи ми з подругою не дримали, а займалися спортом. Бігали по кілька кілометрів. Оленка більше, а я менше. І чекаючи, доки вона завершить ще одне коло попід лісом, я сідала в чорниці та об'їдалася ягодами. Навколо шуміли сосни, пиша-

лися «капельюшками» гриби... Так минали дні. Журналісти були зубатими. Коли нам тиждень не завозили матеріалів, ми делегацією пішли до директора АЕС. Красуня-секретарка в зеленій модній сукні, що пасувала до її розкішного рудого волосся, пропустила нас до керівника, ми сказали, що не байдикувати приїхали. І назавтра пінобетон, асфальт прибували за графіком. І так – практично до кінця нашого будзайн-терміну. Поверталися додому ми у вересні. Й 1 жовтня вже пішли на заняття. А спогади про той час не тьмяніють. Навіть попри аварію, яка припала на 5-й курс, захист дипломів та випускний...

Така преамбула. А нині ми на кінцевій станції електрички вийшли на закриту платформу, звідки три виходи: назад в електричку, на пункт контролю з документами і... кажуть, що можна сплигнути під вагон та «посталкерувати» в зоні.

АРКА

Ми ж, звісно, пройшли через пункт пропуску, показали документи. Й ось уже – на підвір'ї, звідки рукою подати до чет-

вертого енергоблоку Чорнобильської АЕС, котрому й саркофаг не став перепорою.

1987 року його якраз побудували. Та він був як картковий будиночок. Йому давали експлуатації 30 років. А відтак був розроблений новий проект – Арка. У 2016-му її майже місяць насовували на саркофаг. А поряд тепер пам'ятник першим споруджувачам саркофага.

Сама Арка має 115 метрів висоти. Зроблена з профільного металу, котрий не іржавіє. Поряд ніби склад – то для використання матеріалів, коли розбирають. Їх там сортуватимуть, паспортуватимуть, пакуватимуть у контейнери та відправлятимуть у місця захоронення. Арка ще остаточно не введена в експлуатацію. Розрахована вона на 100 років. У ній кілька відсіків. І рівень радіації дещо знижений.

Тут є база з навчально-аварійним центром. І, зокрема, готують персонал для роботи в певних дозових навантаженнях.

Євгеній Володимирович Кирилюк, котрий прояснював нам нинішню ситуацію в «зоні», був нашим гідом. Раніше він був начальником служби МНС у Чернігові, а нині працює тут у лісовому господарстві, керує службою охорони й захисту лісу.

Найгірше, за його словами, внутрішнє забруднення радіацією. Радіонукліди страшніші для молодого організму.

Коли вибухнув 4-й енергоблок, усі комунікації було пошкоджено. Гірники прорили тунель під реактором, відкачали воду. Адже боялися, що ті речовини, які утворювалися в реакторі, можуть пропалити стіни й потрапити в цю воду. Вода ж, розклавшись на кисень і водень, могла спровокувати ще потужніший вибух.

Неподалік іще один пам'ятник – Прометею. Раніше він стояв у Прип'яті – біля однойменного кінотеатру. А потім цей пам'ятник перенесли й він став пам'ятником людям, котрі воювали з палаючим атомом і загинули.

Загалом же, проектна потужність ЧАЕС була – 12 енергоблоків. Дійшли тільки до 6-го...

ГРАДИРНІ

Ці дві велетенські споруди – Градирні. Одна з них збудована тільки наполовину. І зовні, і зсередини виглядають як залишки позаземної цивілізації. Щось нереально нелюдське, а нині місцевість тут узагалі схожа на частину планети, яка пережила глобальну катастрофу. Хоча – хіба насправді не так?!

Градирні мали охолоджувати 5-й і 6-й реактори. Вода подавалася насосами нагору, дисперсним шляхом скидалася донизу, таким чином втрачаючи температуру. Перші ж чотири реактори охолоджувалися за допомогою ставка-охо-

лоджувача. Коли ці градирні будували, сталася аварія. Люди розповідали, що вночі вони працювали тут, заливаючи бетоном. І раптом – зелений спалах. Робітникам сказали, що то випробовування проекторів. Але потім людей евакуювали.

Наш гід попередив, що ходити по моту та багною небажано... Як і зривати з гілок та їсти «молодильні» яблука. Але дехто спокусився...

ГЕНІАЛЬНА ІНЖЕНЕРНА ДУМКА – ДУГА

Дуга – це станція заобрійного стеження. Протяжність її – 800 метрів. Загалом, це велетенські антени – 150 і 100 метрів заввишки. Дуга вловлювала сигнали. Якщо хто старший, то пам'ятає на ультракоротких хвилях «російського дятла» – такий специфічний стук. Якщо сказати просто, то імпульс відбивався від іоносфери й летів на Америку, там відбивався від конкретних об'єктів, долітав до іоносфери й потрапляв на Дугу. Іоносфера відтак слугувала ніби дзеркалом, у яке треба було дивитися, аби дізнатися, що ж там «з того боку». Дугу, зокрема, «цікавили» аеродроми, на які доставлялися ядерна зброя, атомні підводні човни. За ось таке зчитування інформації з баз Радянському Союзу часто пред'являлися претензії... Натомість усі натовські ракети були як на долоні... А з супутниками тоді було «не густо». Визначально, що такий об'єкт мали побудувати біля Києва. Але він потребував багато електроенергії. А от Прип'ять не була густонаселеною, та й станція поруч.

Передавальний комплекс розташовувався у Розсудові під Любечем. А приймаючий – тут, у Прип'яті. Такі ж самі антени були в Комсомольську-на-Амурі та Миколаєві. У тих двох містах Дуги розібрали, а у нас вона стала грандіозним пам'ятником. Загалом, земляни давно б уже були в космосі, аби не витрачали стільки грошей на оборонку...

А на території Прип'яті Дуга позначувалася як піонерський табір, хоча насправді там була військова частина. Листи ж воякам надсилали на адресу: м. Чорнобиль, вулиця Корольова, хоча такої вулиці в райцентрі Чорнобилі не було.

Дуга після аварії ще 2 місяці працювала. Нарешті командир частини вирішив її зупинити. Обладнання було демонтовано. А Дуга залишилися, бо якщо її розвалювати, то від вибухів та вібрацій могли би бути проблеми з об'єктом «Укриття»...

ДОРОГИ ДО ПРИП'ЯТІ

Їдемо новою. Праворуч колись було село Копачі. Велике. Нині залишилася тільки назва на дорозі. А самі Копачі були буквально поховані в землю. 26 квітня сталася Чорнобильська аварія. А 27-го Прип'ять було евакуйовано. З травня мали евакуювати 30-кілометрову зону. До того копачівці поралися нагородах... Через місяць село захоронили. Залишився дитсадок. Ніби пам'ятник після апокаліпсису...

Далі, аби скоротити шлях, виїжджаємо на стару дорогу. Повз сумнозвісний Рудий ліс. Хоча його вже давно нема. Він теж похований під землею. На його місці виріс новий. Та навіть сьогодні на старій дорозі доволі збільшений рівень радіації. Дозиметри «попискують»... Фон у автобусі біля вікна вищий, ніж посередині салону.

МІСТО, НА ЯКЕ ВПАЛА ЗІРКА ПОЛИН...

Прип'ять була молодим містом. Середній вік мешканців – 26 років. 5 кварталів, 5 шкіл, 15 дитсадків, 2 дитячі комбінати. Навіть пам'ятника Леніну не було. (Зате в Чорнобилі два – зберегли для історії). «Урядовий» будинок. Суд, прокуратура. Універсам, ресторан. У центрі, скраю, магазин «Райдуга» – побутової техніки. Купувати новинки до нього навіть із Києва приїздили. До речі, була вулиця Курчатова. А багато магазинів мали своє «ім'я». Сьогодні це нормально. А тоді – дивина. На будинках – гасла з літер. Одне збереглося: «Хай буде атом робітником, а не солдатом»...

Приміщення радіозаводу Юпітер (де ми дах будували) теж досі збереглося. Там була дільниця, де вже тоді складали роботів. Поруч училище – спеціально для підприємства. Уявіть собі, апаратниця на заводі отримувала 400 карбованців (для порівняння – медсестра в Союзі мала зарплату 80 крб.). Місто ж загалом було дуже гарно забезпеченим.

Люди після аварії думали, що повернуться назад. Бо любили свою Прип'ять. Дехто збирався принаймні забрати речі потім...

Із Прип'яті евакуювали 61 тисячу її мешканців. А загалом – 75 тисяч, бо були приїжджі, котрі також працювали тут. Але є й такі, хто не виїздив із зони відчуження. Нині близько 100 людей живуть у зоні. Хоча раніше було набагато більше.

Наразі це місто ніби закамяніло. Стадіон заріс горобиною та шипшиною. Трибуни догнивають. Ліхтарі впали...

На найвищому будинкові – 16-поверховому місцевому «хмарочосі» – герб УРСР і прапор незалежної України.

Поруч парк атракціонів. Каруселі. Гонючі автомобільчики. Колесо огляду. І все це жодного разу не працювало. Парк збиралися відкрити у травні. І тоді ж нагородили директора ЧАЕС золотою зіркою Героя Соціалістичної Праці. Але...

Але Прип'ять нині не мертве місто. Тут багато екскурсантів. Переважно – іноземців. Екскурсії для них набагато дорожчі, ніж для нас. Але їдуть. Радіації не бояться. Вони цікаві, веселі, сиплють жартами. Але інколи замовкають і замислюються. Ми, навапки, ходимо тут стримано, стривожено, маючи свої спогади, героїв-чорнобильців, знаючи ліквідаторів, родини, котрі постраждали...

Запитала у гіда-перекладача – звідки її туристи. Сказала, що з Австралії, Японії, США, Франції та Португалії. Чого тут шукають? Кожен – своє...

Запитала у магістрів-програмістів факультету електронних та інформаційних технологій ЧНТУ Олі Шипун, Дмитра Журка, Надії Ткачук та Богдана Пархоменка, що їм думается після побаченого.

– Було цікаво подивитися. Дізнатися нове. Навіть після інструктажу перед поїздом ми передчували, що все тут дуже нестандартно.

– До екскурсії практично не думали про Прип'ять, хіба що – як про далеке минуле. Тепер же – так багато вражень. І думок, подекуди поки що хаотичних.

– Ніколи не бачили покинутого міста... А яка була інфраструктура...

– Як швидко природа «впоралася» з людьми. Доріг, переїздів нема. Дерев падають і ростуть натомість, як у дикій природі...

– Спочатку не було відчуття руїни. Якісь дивні об'єкти. А у Прип'яті сумно. Стало не по собі, коли по дорозі дозиметри утримували збільшували показання.

– Не страшно тут. Повно туристів. Іноземців набагато більше. Ми народилися наприкінці 90-х. Але вирости з думкою про Чорнобиль. Усе це – ніби пам'ятник Радянському Союзові. Але ж будували як. Будинки досі міцні. А стадіон – наче ліс.

– Люди в електричці спокійні, грають у карти, сплять... Мені цікаво, чи потрібні на станції програмісти.

– Думка така: треба думати, коли ти щось робиш, аби не було проблем. І катастроф.

Ігор Шевченко, 4-й курс ЧНТУ, спеціальність «лісове господарство».

– Я тут удруге. Аби ще раз подивитися на все. Цікава атмосфера в зоні. Ми всі грали у «Сталкер». І хотілося побачити все наживо. До речі, сьогодні вражень набагато більше. Дивна цивілізація тут. Зовсім неживе місто – це якось неправильно. Але градирня – високоволюційна будівля. Дуга – теж об'єкт із цікавою передісторією. Є про що подумати.

Олена Петрівна Тимошенко, доцент ЧНТУ:

– Першого разу приїздили сюди у 2013 році. Добералися тоді через Київ. Цього разу все яскравіше. Про Дугу раніше не знали. А розміри станції шокували. Прип'ять – сумне місто... Мені було 13 років у 1986-му. Пам'ятаю всі тодішні інструктажі, відчуття й передчуття. Для студентів така екскурсія – це знання, розуміння, що таке радіація, наскільки небезпечні види опромінення. А загалом, Чорнобильська трагедія – це історія краю. І ми зовсім близько живемо від зони аварії планетарного масштабу. Гра «Сталкер» була улюбленою для моїх синів і загалом – нинішніх студентів. А тут усе насправді. І ракурс зовсім інший. Молодим є над чим замислитися. А такий досвід, наочний, – він безцінний.

А тепер – інтерв'ю з Володимиром Миколайовичем Олексійком, котрий – ліквідатор аварії на ЧАЕС, керівник нашої групи.

– Наставала субота 26 квітня. Мені було 20 років. На той час я служив в армії, в першому моторизованому полку міліції. Це внутрішні війська спеціального призначення. Наближалися вихідні. Я любив фотографувати, хотів купити плівку й ловити прекрасні миттєвості. Але...

Неправда, що ніхто нічого не знав. Нам одразу сказали про аварію на Чорнобильській атомній. Що вибухнув четвертий енергоблок. Що зруйновано реактор, який тепер відкритий і паливо розкидане навкруги. Високий радіаційний фон. І бойове завдання – наведення порядку і т. п. Наша частина прибула першою. Ми патрулювали квартали міста Прип'яті. Забезпечували евакуацію мешканців Прип'яті та громадський порядок – удень і вночі – до 30 квітня.

У місті тоді залишалося від 100 до 200 працівників ЧАЕС. Про нас командування турбувалося. Нам давали йодистий калій щоразу перед тим, як ми починали службу в місті. Таким чином ми були захищеними від радіоактивних йоду та цезію. Ми знали, що таке радіація. І нам сказали, що найголовніше – не нахапатися радіоактивного пилу. Тому не сідали на лави, не відпочивали на траві, нічого не чіпали руками, не їли на вулиці. Хіба що заходили в під'їзди зі щільно зачиненими вікнами і трохи сиділи на сходах на останньому поверсі. Бачили, як літали гелікоптери, як вони закидали в реактор пісок, металобрухт. От три з них це скинуть, а четвертий підлітає, а на нього – викид із реактора. Бо все вкину-

те починало там кипіти й виривалося назовні. Добре, що жоден вертоліт не впав. Брухт привозили в місто, вертоліт підлітав, спускав трос, а солдати чіпляли до нього шматки металу з причепа трактора. Якоюсь були біля кінотеатру «Прометей» і бачили, як сідав вертоліт, люди в білих комбінезонах вибігали з нього на набережну, обмивалися в річці Прип'ять. Напевно, вікна були відчинені й на них потрапляли викиди.

Володимир Олексійко

■ ЗОРЯ ПОЛИН – ДО І ПІСЛЯ

ЧОРНОБИЛЬ – дорога до себе. Чи... на «Марс»?

Тим людям назустріч вибігала зміна, сідала у вертоліт і знову летіла до реактора. 28 квітня був черговий великий викид. Червона хмара виривалася з реактора й полетіла на Прип'ять. Усі військові одягли загальновійськові захисні костюми. Ми – ні, бо один із начальників наказав нам відключити радіостанцію й ми того наказу не почули. Бо якраз розвантажували ящики біля БК «Енергетик». Там на власні очі бачили ту зловісну хмару... За годелем «Полісся» вона просто лягала на парк біля атракціону «Колесо огляду». Сьогодні ми там міряли. І там досі два мілірентгени на асфальті.

Через чотири дні нам видали нову форму. Ми ночували на лузі біля села Рудня Вересня понад річку Уж, там стояли наші намети. Там же викопали траншею, поклали в неї робочу амуніцію й закопали. І – на Київ. Перед столицею заїхали в навчальний центр, там ретельно помилися, знову вдягли нову форму, помили автомати спеціальним розчином. До столиці тоді не впускали, бо всі автівки показували високий фон. Ми пробралися лісом... А потім продовжили службу в Києві. Столиця була напівпорожньою. Багато хто виїхав. Найкращі на час відпустки.

Прип'ять запам'яталася назавжди. І помаранчево-рожевою загравою над реактором. Біле прекрасне місто, котре стало безлюдним водночас. Потім наче якась сила тягла нас туди знов. І ми навіть питали у керівництва, а коли ж ізнову нас відправлять у Прип'ять. Місто було чарівним, просто дивовижним. Я цікавився, воно розташоване на тій самій 51-й паралелі, що й Стоунхендж, Аркаїм, усі прадавні артефакти цивілізації. І Чернігів так само. Я полюбив Прип'ять з першого погляду. Хоча не по собі було, коли жодної людини навколо, поживла білизна сохне на балконах, літають газети й ходять неприкаяні кішки та собаки... 27 квітня почала складатися пісня, на відомий мотив.

«Четвертые сутки пылает реактор»... Закінчив її 5 травня. Вийшло 10 куплетів. Що цікаво, коли влітку приїхав із «учеб-ки» мій приятель, то сказав, що солдати із Владивостока в госпіталі її співали. Розказували, що цю пісню у Прип'яті солдати написали. **Ось так вона пішла в народ.**

– У вас є посвідчення ліквідатора? Адже в тій ситуації багато людей так і

не змогло підтвердити свій статус чорнобильця.

– Так, маю посвідчення ліквідатора II категорії. Ми ж були на строковій службі. У нас є відповідні записи у військових квитках.

– А що було потім?

– Після того я потрапив до Прип'яті через 25 років. У 2011-му. І то тільки через те, що я є членом ради Чернігівської обласної організації «Союз Чорнобиль України». І вона періодично організовує виїзди до Прип'яті ліквідаторам, постраждалим від аварії на ЧАЕС. Керівником тієї поїздки був Сергій Володимирович Бочка. Тоді – директор науково-методичного центру цивільного захисту і безпеки життєдіяльності населення. Військовий дозиметрист, ліквідатор. Ми їхали через Білорусь. І побачили станцію, Прип'ять.

– Як склалося ваше життя після армії?

– Я закінчив медучилище, кілька років навчався в медінституті, потім покинув вуз. Чому так сталося? Одна з причин – захищав права чорнобильців. Тоді був секретарем комітету комсомолу і лікувального факультету. Історія така – в рік аварії Київський медінститут направив у зону викладачів і студентів. Вони відпрацювали там літо... А тоді документи про це «загубилися»... Мені хотілося тим людям допомогти. Але зробити це було важко під великим тиском адміністрації. Нічого вдіяти я не міг... Опісля закінчив ніжинський біофак. Далі – практичну психологію.

– Радіація впливає на психіку?

– На психіку впливає робота судин головного мозку. А радіація впливає на судини. Її наслідки можуть бути різними – стомлюваність, запальність, вразливість, конфліктність, головний біль, вегетосудинна дистонія аж до енцефалопатії. Все це пов'язано з нервовою системою. Загалом, радіоактивне випромінювання – це стронцій, цезій і плутоній. А сьогодні – це й америцій. Цезій – це аналог калію. Калій використовується в серцево-судинній системі. І при опроміненні саме вона й страждає. А стронцій – аналог кальцію. Тому страждають кістки, суглоби. Вода відтак перетворюється не перекис водню й починаються дегенеративні процеси. Артрит, артроз. Плутоній діє на все, зокрема на кістковий мозок, спричинює онкологію. Але за 30 років плутоній 241 перетворився на америцій 241. А це вже величезна проблема. Він у тисячі разів активніший, загалом, це альфа-опромінення. Він навіть світиться в темряві. Америцій дуже екологічно небезпечний. Але ми не звертаємо уваги, на жаль. До речі, радіації не

потрібно боятися – її треба поважати! От і ми, «Союз Чорнобиль України» вирішили, що повинні займатися тепер уже ліквідацією найвіддаленіших наслідків аварії – гуманітарних, радіоекологічних, соціальних. Воювати не тільки за чорнобильські пенсії, а й за майбутнє наших дітей. Адже нашу справу треба комусь передати. Бо чорнобильців щороку стає менше. Але ми повинні виростити покоління молодих ліквідаторів. І вони мають знати, з ким і з чим маємо справу. Відтак ми готуємо зміну та передаємо знання. Створили спочатку радіоекологічний клуб «Сталкер» – для тих, хто вже награвся в комп'ютерну гру й хоче знати, як усе є насправді. Молодь зацікавилася, юнаки бігали з побутовими дозиметрами, міряли радіацію в Чернігові. Їздили на екскурсію до Прип'яті. Ми були вражені, коли німці у 2012 році привезли нам виставку про Чорнобиль. А чому не ми веземо свої експонати в Німеччину? Чому у нас немає музею? І ми почали вести й історично-пошукову роботу. Зі студентами та викладачами музичного училища почали знімати кліпи з учасниками та свідками чорнобильських подій і ділитися ексклюзивною інформацією з людьми. Так у нас з'явився фільм «30 років пам'яті». Його демонстрували в колишньому кінотеатрі імені Щорса 2017 року в лютому. Відтак заступник голови ОДА Наталія Романова запропонувала продовжити нашу роботу в системі позашкольної освіти. І 6 вересня 2017 року відбулося урочисте відкриття Чорнобильського обласного культурно-інформаційного центру. Я його керівник. У Палаці дітей та юнацтва працює школа «Юний еколог», радіоекологічний клуб «Сталкер». Ми навчасмо дітей, молодь основам радіоекології, історії Чорнобилья, влаштуємо цікаві зустрічі з ліквідаторами, працівниками станції. Студенти ЧНТУ їздили на екскурсії в зону. Це враження на все життя, що збереже цікавість до цих питань. Нас це безпосередньо стосується. Бо ЧАЕС розташована у 85 кілометрах від центру Чернігова. І це назавжди. Ми теж постраждали. Багато чернігівців нині працюють на станції. І питання профорієнтації теж зачеплене. Багато наших «сталкерів» сьогодні там теж працюють. Хтось дозиметристом, хтось «насовував» арку на саркофаг... Ці люди освічені в цій темі. Ми їздимо й міряємо радіацію у продуктах на дачах, розповідаємо, що і як робити.

– Так що ж нам робити з радіонуклідами?

– Тут, як пишуть у спеціальній літературі, треба використовувати метод конкурентного заміщення. Коли після вибуху люди пили йод звичайний, то радіоактивний не міг зайняти його місце в організмі-мішеня. А цезій – аналог калію. Можемо відтак вживати солі калію (аспаркам та інш.). Цим також підтримувати серце. Адже продукти в нашій зоні містять радіонукліди. Від стронцію можна захищатися глюконатом кальцію чи – кальцій Д3 Нікомед форте або інші препарати кальцію. Треба їсти продукти з високим вмістом заліза – гречку, яблука, бо залізо заважає плутонію, америцію.

Алкоголь, до речі, не сприяє виведенню радіації. У червоному вині просто є антиоксиданти. А спирт навпаки – сприяє переопроміненню. Краще – виноградний сік.

– Для вас Прип'ять і Чорнобиль – це ще щось, крім болю, зони...

– Так... Це легендарне місце. Це особливе місце в космосі. Це місце зустрічі із самим собою. Я там відчуваю, хто я є насправді, поза цивілізацією. Там спілкуєшся з глибинними, архетипічними, базовими принципами управління людською суспільною свідомістю, культурою. Це ніби послання нам, чільне місце, душа народу, що пішов на подвиг заради всього людства. Оголена і щира. Це спілкування з глибиною сутності своєї культури. І воно вимогливе дуже, воно повертає тебе обличчям до себе, аби знати, хто ти є, для чого живеш. І це викликає дуже сильні почуття. Це – як паломництво вірян святими місцями.

Світ такий крихкий... Прип'ять руйнується природою. І якщо ми не даватимемо у своєму домі лад, все й буде так само руйнуватися. Прип'ять – це музей просто неба, там час завмер 1986 року. Це місце нашого дитинства і юності.

Для іноземців приїзд сюди – це все одне, що злітати на Марс... Для них це інший всесвіт, який хочеться збагнути.

Після екскурсії перше, що мені спало на думку, – це слова письменниці-фантастки Урсули Ле Гуїн у романі-фентезі «Чарівник Земномор'я». Про те, що іноді кинувий необережно камінь змінює траєкторії зірок. Я би додала, що інколи той камінь перетворюється на бумеранг...